

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ БАЊА ЛУКА

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
Универзитета у Бањој Луци

ПРИМЉЕНО: 13.11.2014.			
ОРГ. ЈЕД.	БРОЈ	ПРИЛОГ	РЕЛЈЕДНОСТ
13/11	2277	14	

ИЗВЈЕШТАЈ

о оцјени подобности теме и кандидата за израду докторске тезе

ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Одлуком број: 13/3.1584-IX-13.2./14 од 09.09.2014. године Наставно-научно вијеће Економског факултета Универзитета у Бањој Луци одобрило је тему докторске дисертације кандидата мр Далибора Томаша под насловом: „Микроекономска оптимизација интертемпоралног избора пензијског осигурања” и именовало Комисију за оцјену подобности кандидата и теме докторске дисертације у саставу:

1. Др Рајко Томаш, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Теоријска економија*, председник,
2. Др Станко Станић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област *Операциона истраживања*, члан и
3. Др Божо Стојановић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Београду, ужа научна област *Економска теорија и анализа*, члан.

1. БИОГРАФСКИ ПОДАЦИ, НАУЧНА И СТРУЧНА ДЈЕЛАТНОСТ КАНДИДАТА

Кандидат Мр Далибор П. Томаш рођен је у Градишци 23.08.1980. године. Основну школу и гимназију завршио је у Прњавору као одличан ученик (просјек оцјена 5,00). На Економски факултет Универзитета у Бањалуци уписао се 1999. године гдје је дипломирао 2004. године са просјечном оцјеном 9,1. Дипломски рад радио је из Микроекономије (оцјена 10). Магистарски студиј на Економском факултету Универзитета у Београду, смјер Тржишна економија и управљање државом, опција Тржишна економија, уписао 2004. године, а магистрирао 30.09.2010. године, на предмету Микроекономска анализа са просјечном оцјеном 9,9. За остварене резултате у школовању добитник је Вукове дипломе (1995), Признања за ученика генерације у Гимназији Прњавор (1999), Признања Економског факултета Универзитета у Бањој Луци као студент генерације (2004. године) и Златне плакета Универзитета у Бањој Луци (2004. године).

Поред редовног школовања, кандидат је стекао и многа знања и вјештине на допунским облицима школовања и усавршавања у земљи и иностранству, као што су: “Basic Poverty

Measurement and Diagnostics Course”, The World Bank Institute and Economic Policy Planning Unit, Сарајево, 2005; “Обука државних службеника Босне и Херцеговине”, Centre for International Development from Bologna, Париз, 2006; “PROST (Pension Reform Options Simulation Toolkit) Training”, The World Bank, Бањалука и Сарајево, 2007; “PenSim Training”, SITAP Project, Бањалука, Сарајево и Скопље, 2008; The International Training Programme “Pension Reform – Building Sustainable Solutions”, Swedish International Development Cooperation Agency (SIDA) and Insurance Training and Consulting BICON, Штокхолм, 2008; “Actuarial Training for Social Security”, ILO Subregional Office for Central and Eastern Europe from Budapest, Бањалука, 2008; “Fiscal Analysis I”, USAID Tax and Fiscal Project, Бањалука, 2011. Поред наведеног, кандидат је учествовао на већем броју међународних конференција и семинара организованих од стране водећих свјетских финансијских институција. Такође, кандидат је по дипломирању наставио са усавршавањем енглеског језика, тако да говори енглески и служи се њемачким језиком.

Мр Далибор Томаш стално је запослен на Економском факултету Универзитета у Бањалуци од 01.07.2004. године до данас. Од датума запослења до 30.11.2011. био је у звању асистента на Катедри за економску теорију, анализу и политику, а затим у звању вишег асистента на истој катедри. Поред рада на Факултету, радио је као сарадник Бањалучке берзе, Акцијског фонда РС, Инвестиционо-развојне банке РС, Министарства финансија РС, Фискалног савјета БиХ, Института Економског факултета, Правног и Пољопривредног факултета Бања Лука.

Послије избора у звање вишег асистента кандидат је објавио три научна рада у часописима од националног значаја:

1. Томаш, Д. (2012). Проблем односа власника и менаџера при постојању асиметричних информација. // *Acta Economica*. 10 (17), 101-126;
2. Томаш, Д. (2013). Лоренцова крива као показатељ тржишне концентрације у сектору осигурања Републике Српске. // *Financing*. 4 (2), 22-29;
3. Крајишник, М; Томаш, Д. (2014). Утицај спољне трговине на привредни раст Републике Српске. // *Acta Economica*. 12 (20), 125-153.

Такође, кандидат је као члан истраживачког тима учествовао у изради већег броја студија од којих издвајамо:

- Управљање акцијама из портфела Фонда за пензијско и инвалидско осигурање Републике Српске: 2007. (члан тима),
- Добровољни пензијски фондови у Републици Српској: потреба и перспективе: 2008. (члан тима),
- Стратегија реформе пензијско-инвалидског осигурања у Републици Српској: 2010. (члан тима),
- Анализа могућности увођења „другог стуба“ пензијског осигурања у Републици Српској од 2012. године: 2011. (аутор)

У студентским анкетама, Мр Далибор Томаш је континуирано један од најбоље оцјењених асистената.

Кандидат Мр Далибор П. Томаш је од студентских дана показао посебно интересовање за Микроекономију и примјену микроекономских метода анализе у практичним истраживањима. Кроз последиједиломске студије на Економском факултету у Београду проширио је знања и обогатио и усавршио познавање методологије економских истраживања. То је и потврдио писањем и објављивањем научних радова, анализа и студија. Кроз практични рад у различитим институцијама и учествујући у раду већег броја стручних тимова, упознао је основне проблеме функционисања пензионог система РС.

Имајући у виду формално образовање кандидата, познавање метода економске анализе, искуство у научно-истраживачком раду и добро познавање предмета анализе, Комисија је мишљења да је кандидат Мр Далибор П. Томаш подобан за израду докторске дисертације на Економском факултету Универзитета у Бањалуци под насловом: „Микроекономска оптимизација интертемпоралног избора пензијског осигурања”.

2. ЗНАЧАЈ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

2.1. Значај истраживања

Општи циљ пензијског система је обезбјеђење прихода или дохотка појединцима након окончања радног вијека, односно смањење сиромаштва кроз обезбјеђење одговарајућег нивоа прихода у старости и уједначавања потрошње, односно одржавање релативног животног стандарда у складу са претходним зарадама.

Темељи модерних пензијских система широм свијета постављени су у периоду од краја 19. вијека до почетка Другог свјетског рата. За почетак развоја пензијског система обично се узима 1889. година, када је њемачки канцелар Бизмарк формирао пензијски систем за индустријске раднике старости од 70 година па навише, с циљем да им обезбједи одржање прихода у старости. У исто вријеме, 1891. године Данска, и неколико година касније Нови Зеланд, такође успостављају пензијске системе, којима је циљ био смањење сиромаштва цјелокупне старије популације. Остале земље су почеле да слиједе један од ова два приступа. Њемачки систем је био веома утицајан у континенталној Европи, нарочито у тадашњој Аустро-Угарској монархији. Са друге стране, приступ уведен на Новом Зеланду био је утицајан у англо-америчком свијету, са изузетком САД-а у почетном периоду. Тако су се државе груписале у двије засебне групе: државе са Бизмарковим пензијским моделом чији је циљ одржање прихода у старости (релативни животни стандард) и државе које су увеле Беверицов пензијски модел са циљем да се смањи сиромаштво у старости и обезбједи минимални приходи за старост (апсолутни животни стандард).

Нордијске земље су у почетку пратиле примјер Данске и Беверицов приступ, па су увеле основну (универзалну) пензију чији је циљ смањење сиромаштва. Међутим, већ почетком 50-их година 20. вијека ове земље су почеле да уводе у свој државни пензијски систем компоненту која има за циљ одржање прихода у старости тј. пензијско осигурање. Тако је формирана трећа група држава које су увеле посебан модел – Нордијски пензијски модел. Нордијски модел представља мјешавину Бизмарковог и Беверицовог модела.

Адекватне и финансијски одрживе пензије су основни циљеви пензијске политике Европске уније, која је дефинисана кроз „Отворени метод координације“ (Open Method of Coordination), којим је Европска унија проширила своју улогу и на пензијске системе. Истовремено обезбјеђење и адекватних пензија и финансијске одрживости представља велики изазов за Европу, чија популација све више стари. Ова два циља међусобно се супростављају. Адекватне пензије могу да се обезбједи само на уштрб приступачних и одрживих пензијских система. Са друге стране, уштеде које доприносе одрживости пензијских система доводе у питање адекватност пензија. Добро осмишљен пензијски систем подразумијева проналажење правога баланса између ова два контрадикторна циља.

Пензијски систем Републике Српске функционише искључиво на принципу међугенерациске солидарности (Pay As You Go - PAYG), и као такав под утицајем је бројних негативних промјена и трендова. Његова основна карактеристика је да се текуће пензије исплаћују из текућих доприноса, док се висина пензије утврђује на основу дужине радног стажа или стажа осигурања и висине зарада, а не зависи од висине уплаћених доприноса. Суштина овог модела је да осигураник треба примати пензију утврђену на

основу прописане формуле, гдје је висина пензије позната, за разлику од тзв. модела прописаног доприноса код кога висина пензије није позната, него је неизвјесна и подложна ризику. Опште је познато да PAYG пензијски системи функционишу успјешно у условима које карактеришу: брзи раст становништва, релативно младо становништво, те брзи економски раст. Међутим, чим прилив нових радника успори, услед неповољних економских или демографских промјена, наступа криза у функционисању PAYG пензијског система, о чему свједоче искуства већег броја земаља.

Притисци које демографске прилике врше на пензијски систем се само додатно појачавају уколико постоје и други негативни трендови, прије свега економски. Висока незапосленост, која због недовољног привредног раста, додатно погоршава неповољан однос између броја пензионера и броја уплатилаца доприноса, доводи у питање не само адекватност, већ и одрживост пензијског система, који је већ веома „исцрпљен“ негативним демографским трендовима. Проблем одрживости пензијског система могао би дугорочно да буде још израженији, због појаве да у потрази за запослењем, млади и образовани људи, веома често, траже боље услове живота изван граница своје земље, што додатно погоршава старосну структуру популације, смањујући понуду радне снаге, односно број потенцијалних уплатилаца доприноса.

Ситуацију посебно усложњава и појава фискалне недисциплине, при којој неријетко долази до уплате пореза и доприноса на минималну основицу, уз исплате дијела плате „на црно“, те тромост контролних фискалних органа да благовремено реагују и наплате пореске приходе од пореских обвезника. Уједно, не треба заборавити да и проблем расподјеле у једној привреди, између рада и капитала, може имати значајан утицај на пензијски систем, јер већа капитална интензивност једне привреде, доводи до мање тражње за радом, што има за посљедицу мање доприносе, из којих се финансира пензијски систем.

Такође, повећање броја пензионера, које је веома често, једним дијелом, и посљедица рјешавања социјалних питања државе преко пензијског система, захтијевају све већа издвајања из буџета Републике. Међутим, недовољан привредни раст, самим тим и успорен раст пореских прихода, а у периодима кризе и смањење економске активности и фискалних прихода, не дају довољно простора да се сва додатна права финансирају из буџетских средстава, што неријетко доводи до неравноправне расподјеле унутар пензијског система.

Прерасподјела дохотка, с циљем обезбјеђења стабилних прихода у старости, те међугенерациска и интергенерациска солидарност, чији је основни циљ да дио уплаћених доприноса између оних који су уплатили више трансферише ка онима који су уплатили мањи износ доприноса, те да „покрије“ ризик инвалидности или смрти „издржаваоца“ породице, што су основни постулати пензијског система, све више губе смисао. Код свих пензијских система уобичајено је да право на пензију имају само они који су плаћали доприносе пензијском осигурању. То је, са једне стране, праведно, а, са друге, тиме се избјегава тзв. морални хазард, односно подстицај појединцима да избјегавају плаћање пензијског доприноса током радног вијека, а да у старости траже пензије. Према томе, појава негативне селекције кроз пензијски систем, гдје се награђују појединци који су мање или уопште нису доприносили пензијском систему, односно моралног хазарда, гдје појединци бригу за своје приходе у старости пребацују на државу, постају његове основне одреднице, које искривљују преференције појединца.

Морални хазард појединца, који не штеди током радног вијека, јер очекује да ће му држава обезбједити приходе у старости, не би требао да буде допуштен. Појединац у сваком моменту мора имати на уму да је систем промјењен и да би и његова логика понашања морала да буде промјењена. С једне стране посматрано, систем је такав да продукује богате који не живе од пензије, већ обично од ренте на имовину коју посједују и ни на који начин нису заинтересовани за приходе из пензијског система. На тај начин, основни постулат пензијског система о солидарности је у потпуности искривљен. С друге стране, планирајући да ће пензијски систем сваком појединцу обезбједити пензију, појединац је незаинтересован

и за уплату својих личних доприноса, а о доприносима који би требало да уплаћују други уплатиоци, уопште не размишља. На тај начин, незаинтересованост појединца за пензијски систем и толерантност према другим „учесницима“ у систему, јасно показује да је проблем моралног хазарда веома присутан у пензијском систему. Заинтересованост појединца за систем мора да буде приоритет, ако желимо да имамо систем који ће дугорочно бити одржив, не само са макроекономског аспекта, већ првенствено из угла појединца.

У таквим околностима, не само да пензијски систем који функционише на принципу међугенерациске солидарности, не може испунити свој основни циљ, већ постоји опасност и од потенцијалне несолвентности система, која је додатно отежана чињеницом да за све већи број пензионера, истовремено постоји све мањи број оних чијим се доприносима финансирају садашње пензије.

Досадашње реформе пензијског система Републике Српске су биле параметарске, и дале су очекиване резултате са макроекономског и фискалног становишта, средњорочно посматрано, али ни у једном дијелу нису покушале да коригују „искривљене подстицаје“, који мотивишу појединце да не размишљају о својим доприносима који требају бити уплаћени у пензијски систем, очекујући истовремено да држава треба и мора преузети бригу за њихове приходе у старости. Такође, поједине реформе често су биле мотивисане искључиво политичким разлозима, а неријетко и као помоћ у рјешењу социјалних проблема појединих категорија друштва, уз одсуство било какве квантификације будућих ефеката таквих политика. Све то је само додатно искривљивало преференције и демотивисало појединце, и то не само оне који су имали „поседна права“ кроз пензијски систем, већ и оне који су својим радом и уплатама средстава доприносили пензијском систему, да се самостално брину за своје приходе у старости, потпуно оправдано преваљујући сав терет на државу.

Неопходно је креирати нови микроекономски модел пензијског система који ће кориговати постојеће искривљене преференције и мотивацију појединца. Модел треба проблемима пензијског система приступати из угла појединца, коригујући искривљене преференције и мотивацију појединца, те подстицајући максимирање укупне корисности од потрошње појединца у зависности од његових резултата рада током животног циклуса. Такав микроекономски модел ће омогућити идентификовање свих негативних „подстицаја“ који су уграђени у пензијски систем, чијим ће искључивањем из пензијског система доћи до корекције постојећег система преференција, мотивације појединца за пензијски систем, елиминисања социјалне компоненте из пензијског система и успостављања његове адекватности и дугорочне фискалне уравнотежености и одрживости.

2.2. Преглед досадашњих истраживања

Фискални притисак на буџетска средства тјера владе готово свих земаља да се озбиљно баве реформама пензијског система. Њихови досадашњи реформски напори били су углавном усмјерени на смањење фискалног притиска на буџетска средства, што им је омогућавало краткорочну или најдуже средњорочну фискалну одрживост, не смањујући социјални притисак пензионера, због веома ниског релативног односа просјечне пензије и просјечне нето плате, односно ниске куповне моћи просјечне пензије (Diamond, 1994; Hinz, 2005; Bonoli, Shinkawa, 2005; Whitehouse, 2007; Holzmann, Guven, 2009; Holzmann, Хироше, 2012).

Diamond (1994) истиче да је успостављање адекватних пензијских система у Источној Европи веома важно питање, јер је проценат становништва у овим земљама који су пензионери или инвалиди веома висок, док њихови порески системи нису функционални да би обезбједили довољне приходе за финансирање свих права која су дата кроз пензијски систем. Peter Diamond истиче да у практичном смислу, реформе постојећих система нису довољне, већ је потребно кренути „од нуле“ у креирању нових пензијских система.

Gruber и Wise (1999), у дјелу „*Social Security and Retirement around the World*“, као

посебан проблем пензијских система истакли су проблем пријевременог пензионисања. Они објашњавају да је омогућавање пријевременог пензионисања довело до тога да се највећи број осигураника пензионисао управо током пријевремене старосне границе, уместо током регуларне старосне границе, а разлог за то су значајне финансијске дестимулације каснијег пензионисања које су, у мањој или већој мјери, уграђене у пензијске системе широм Европе. Ове финансијске дестимулације каснијег пензионисања практично представљају додатни имплицитни порез на рад после границе за пријевремено пензионисање.

Bonoli и Shinkawa, у свом дјелу „*Ageing and Pension Reform Around the World: Evidence from Eleven Countries*“ из 2005. године, које свеобухватно документује дешавања у пензионим политикама једанаест развијених индустријских земаља Западне Европе, Источне Азије и Сјеверне Америке, указују да старење становништва и настали притисци на постојећим пензијским системима представљају један од најважнијих изазова са којима ће се савремена друштва морати суочити у наредним деценијама. Уједно, они испитују факторе који помажу или успоравају реформске процесе пензијских система и посебно истичу да досадашње реформе које су земље спроводиле, како би одговориле на наведене демографске притиске, нису довољне да дугорочно ријеше проблеме фискалне одрживости пензијских система.

Whitehouse (2007) је анализирао пензијске системе у 53 земље, не заговарајући посебну врсту пензијског система или пензијске реформе, али се важност његових истраживања заснива на указивању могућности социјалне одрживости, која подразумијева будућу адекватност пензија, те утицај пензијских реформи на расподјелу дохотка између старијих категорија становништва. Он указује да је реформа пензија на фискално и социјално одржив начин централно питање сваке земље, а вриједност његовог истраживања се огледа у томе што пружа досљедан и конзистентан приступ емпиријској анализи пензијских система и пензијских права широм свијета.

Свјетска банка у свом истраживању „*From Red to Gray: The "Third Transition" of Aging Populations in Eastern Europe and the Former Soviet Union*“ из 2007. године, чији су аутори Chawla, Betcherman и Banerji, истиче да је у претходних 50 година дошло до повећана броја становника свих источноевропских земаља и бивших совјетских република, али да ће у већини њих број становника бити смањен између 2000. и 2025. године. Chawla, Betcherman и Banerji закључују да је наведена демографска транзиција дио глобалне демографске тенденције ка дужем очекиваном животном вијеку и смањењу наталитета, што доводи до такве структуре становништва у којој доминирају стари, а не млади људи. Посебно наглашавају да се брзина старења природно разликује између земаља и региона, те да се најдраматичније старење у свијету већ догодило и да очекују да се старење настави у оним земљама које су деценијама имале стопу наталитета испод нивоа неопходног за просту репродукцију, као што су Јапан и земље Западне Европе. Средња старост становништва у Европи повећаће се са 38 година колико износи данас, на 49 година 2050. године, што је за 20 година више од просјечне старости у Африци. Према процјенама Свјетске банке, најстарија земља свијета биће Шпанија, у којој ће половина становништва 2050. године бити старија од 55 година, док ће је пратити Италија и Аустрија, у којима ће просјек година износити 54.

Holzmann и Guven (2009) анализирали су пензијске системе и реформске процесе у земљама Централне, Источне и Јужне Европе, који су наслијеђени из прошлости и функционишу на принципу међугенерациске солидарности. Они истичу да су системи међугенерациске солидарности у значајној мјери изложени фискалним притисцима, који су посебно дошли до изражаја у годинама транзиције, а постали су неодрживи усљед негативних демографских кретања, која се првенствено огледају у старењу становништва. Све земље које су анализирали су реформисале своје пензијске системе, спроведећи параметарске или системске реформе, али фокусирајући се обично на питања одрживости, али не и адекватности пензијских давања. Holzmann и Guven закључују да је реформским процесима у анализираним земљама (Бугарска, Чешка, Хрватска, Мађарска, Пољска,

Румунија, Словачка, Словенија и Србија) побољшана фискална одрживост у већини земаља, али да није добро припремљена на даље старење становништва, да је веза између уплаћених доприноса и давања из пензијског система ојачана, што је довело до адекватних нивоа стопа замјене, али да је за дугорочну стабилност система, потребно радити на додатним не само макроекономским, већ посебно микроекономским политикама, које ће дати већу правичност за раднике и са високим и са ниским зарадама. И на крају истичу да даље реформе пензијских система требају да ријеше проблем старења становништва и да се фокусирају на продужење радног вијека, смањујући погодности које су дате кроз пензијске системе и које пријете да угрозе не само његову адекватност, већ и дугорочну фискалну одрживост.

Анализирајући кретања у пензијским системима у земљама окружења, можемо рећи да су трендови готово идентични и да мјере које су спроведене у претходном периоду су значиле само краткорочну стабилизацију система, који је веома динамичан и захтијева свакодневну анализу и благовремене мјере. Расходи јавног пензијског система у Србији су неодрживо високи у односу на могућности српске привреде и њихово учешће у БДП је знатно више у односу на све упоредиве транзиционе Европске државе. Стабилизација пензијских расхода у наредним годинама захтијева, између осталог, да се отклони највећи структурни недостатак тренутног система – непостојање актуарских пенала за пријевремено пензионисање, што доводи до озбиљне финансијске дискриминације осигураника који се пензионису током или након регуларне старосне доби. Такође, Србија се налази на зачељу Европе када је процес изједначавање старосне границе за пензионисање жена и мушкараца у питању (Алтипармаков, 2013).

Република Хрватска је примјенила низ пензионих реформи од деведесетих година 20. вијека. Пензиона реформа из 1999. године је реконструисала некадашњи државни пензијски систем постепеним повећањем старосне границе за пензионисање, увођењем нове пензионе формуле засноване на пуном радном стажу и увођењем Швајцарске формуле за индексацију пензија. Реформа из 2002. године је увела обавезан капитално финансиран пензијски систем да би промјенила одредбе које се односе на приход у старости. Економска криза 2008-2009. године утицала је и на јавне и на приватне пензијске системе. Због конзервативних инвестиционих политика, губици у обавезно, капитално финансираним пензијама су били релативно ограничени. Ипак, криза је довела до признавања потребе за већим бројем фондова и подразумеваним инвестиционим опцијама за различите старосне групе. У 2010. години, у оквиру Програма за привредни развој, услови за стицање права за мушкарце и жене су се изједначили. Старосна граница за пензионисање за жене, за стицање права на старосну или пријевремену пензију, ће зато бити подигнута за пет година током следећих 20 година. С обзиром на неизвјесност и несигурност финансијских тржишта и будуће демографске трендове, многи Хрвати су свјесни да ће бити неопходне додатне промјене да би пензијски систем био дугорочно финансијски и социјално одржив. Крајем 2010. године потписан је Споразум о социјалном партнерству у вези пензијског система. На основу овог споразума, основана је Међу-организациона Радна група која ће разматрати будуће измјене и допуне пензијског система уз учешће социјалних партнера. Мјере пензионе реформе ће бити формулисане у складу са владиним Програмом привредног опоравка. Пензиона реформа у Републици Хрватској је незавршен процес. У будућности, споразум између Владе и социјалних партнера ће посебно бити важан тако да одлука може бити постигнута пакетом реформи на основу националног консензуса. (Хироше, 2012, стр. 136.)

Република Српска је, уочавајући проблеме у функционисању система пензијског и инвалидског осигурања који су последица поремећаја основних индикатора система и схватајући неопходност промјена у овој области, још 2000. године спровела веома ригорозну параметарску реформу пензијског система Републике Српске. Реформа система имала је за циљ успостављање његове финансијске одрживости. Основни инструмент жељене финансијске консолидације било је поштравање услова за остваривање права на пензију, како би се зауставио раст броја корисника, као и промјена неправичног начина обрачуна пензијског основа за одређивање висине пензије зависно од стручне спреме. Најважнији

ефекти промјена из 2000. године су значајно заустављање пораста броја корисника, а постигнута је и финансијска одрживост Фонда за пензијско и инвалидско осигурање у смислу стварања услова да се пензије исплаћују у износима који зависе од расположивих средстава за исплату пензија. Међутим, повећање броја пензионера је само привремено успорено, а један од основних циљева реформе из 2000. године (успостављање дугорочне финансијске одрживости уз задржавање прихватљивог нивоа пензије) није у потпуности остварен. Наиме, поред објективних економских околности, које нису обезбиједиле адекватан ниво доприноса (као најзначајнијег извора прихода Фонда ПИО), истовремено су проширивана права појединих категорија осигураника, уз пораст пријевременог пензионисања, што је негативно утицало на расходе Фонда ПИО. Овакве тенденције су неминовно проузроковале нове неравнотеже унутар постојећег пензијског система, што је довело до потребе да се питања реформе поново актуелизују (Стратегија реформе пензијског система у Републици Српској, 2010).

Од октобра 2003. године, до краја 2007. године спровођен је пројекат техничке помоћи социјалном осигурању у БиХ (*SITAP - Social Insurance Technical Assistance Project*), који је финансиран из кредита Свјетске банке, и у оквиру кога се једна компонента односила на реформу пензијског система. Међутим, упркос дужини трајања, значајном кадровском и финансијском ангажовању, те израђеним анализама основних сегмената ентитетских пензијских система, у оквиру наведеног Пројекта нису извршене дугорочне пројекције пензијског система Републике Српске, нити су понуђена детаљнија коначна рјешења у вези са којим би се могла постићи сагласност и на бази којих би се могла донијети одлука о правцима реформе.

Схватајући да су реформе пензијског система динамичка категорија, Република Српска је још у фебруару 2007. године, самостално, отпочела рад на изради свеобухватне Стратегије реформе пензијског система у Републици Српској, при чему је анализирали параметре постојећег система, те утврдила краткорочне и дугорочне активности на стабилизацији система, а анализирани су претпоставке и могућности за увођење додатног осигурања како обавезног тако и добровољног. Основни циљ је био да се права борачких категорија издвоје из пензијског система, те да се успостави дугорочно одржив систем, који ће обезбједити адекватне пензије. Стратегија реформе пензијског система усвојена је 2010. године, а нови Закон о пензијском и инвалидском осигурању 2011. године, којим је проширен круг лица у обавезном осигурању, поштрени услови за старосну пензију, уведен бод систем умјесто коефицијената валоризације, поштрени услови за породичну пензију у погледу година живота, уведено усклађивање општег бода према проценту промјене просјечне нето плате, уведено обавезно усклађивање пензија, редефинисана најнижа пензија, прецизно одређене обавезе Републике, те све пензије одређене од гарантованог пензијског основа су одређене по општим прописима. Међутим, многим компромисима који су направљени приликом усвајања Закона, првенствено са Удружењем пензионера и Савезом синдиката, извршена је средњорочна стабилизација пензијског система Републике Српске, али нису испуњени и првобитно зацртани циљеви, осим што су права борачких категорија, у највећем дијелу, искључена из пензијског система. Треба још напоменути да је уједно на имовини Фонда ПИО, која је стечена у складу са прописима о приватизацији државног капитала у предузећима, формиран Пензијски резервни фонд Републике Српске, с циљем обезбјеђења дугорочне финансијске одрживости обавезног пензијског осигурања, а законски је регулисана и област добровољних пензијских фондова (Стратегија реформе пензијског система у Републици Српској, 2010).

Према томе, све досадашње анализе и истраживања пензијског система у Републици Српској, проблему пензијског система приступали су са макроекономског становишта и из угла његове фискалне одрживости, с намјером да не умање достигнути обим права пензионерске популације. С обзиром да ће наше истраживање проблеме пензијског система посматрати из микроекономског угла и да ће имати за посљедицу и развој микроекономског симулационог модела пензијског система, којим ћемо настојати кориговати искривљене

преференције и мотивацију појединца, треба подсјетити да су досадашње процјене и пројекције параметара пензијског система рађене искључиво на бази два макроекономска симулациона модела. У првој фази коришћен је симулациони модел Свјетске банке, познат под називом „PROST“ (*Pension Reform Options Software Toolkit*), који је у корисничкој форми стављен на располагање кроз реализацију SITAP пројекта (*Social Insurance Technical Assistance Project*). Након извршених анализа и симулација, закључено је да се овај модел не може користити за даље пројекције пензијског система у Републици Српској, јер је модел општег карактера и није прилагођен специфичностима сваке појединачне земље. Поред тога, у оквиру истог пројекта је, иницијално у функцији актуарске обуке, коришћен је модел „BiH_PenSim“, развијен од консултанта Patrick Wiese, који је у дјелимично био прилагођен карактеристикама пензијског система Републике Српске. Увиђајући значај одговарајућег симулационог модела, како за потребе оцјене одрживости постојећег система ПИО, тако и креирања и доношења одлука о реформи, али и за даље управљање и евентуалне корекције извршене реформе пензијског система, током 2008. године, уз консултантску помоћ фирме LunchVal Systems Worldwide, Inc. (која је ангажовала Patrick Wiese), развијен је макроекономски симулациони модел, прилагођен потребама пензијског система Републике Српске („*A Model of Republika Srpska's Pension system*“), који је власништво Владе Републике Српске.

Проблемима система пензијског осигурања са микроекономског аспекта бавили су се многи аутори у свијету, али не и у Републици Српској, са намјером да открију како поједини параметри пензијског система утичу на систем у цјелини, те како неки подстицаји који су уграђени у пензијски систем утичу на одлуке које доносе појединци. Тако су Borsch-Supan, Kohnz и Schnabel (2002) анализирали узроке и ефекте пријевременог пензионисања на пензијски систем Њемачке, чиме су се бавили и Brugiavini и Peracchi (2004) на примјеру Италије, те Dekkers (2007) у Белгији. Они посебно наглашавају улогу коју имају подстицаји уграђени у систем пензијског осигурања, који охрабрују или обесхрабрују раднике на дужи рад. Њихова основна идеја јесте да у сваком периоду, на основу доступних информација, радници пореде очекивану садашњу вриједност двије алтернативе - пензионисати се одмах или радити још годину дана дуже, а затим бирају алтернативу која је за њих најбоља. На тај начин, досадашња микроекономска истраживања су се сводила на анализу доношења одлука појединаца за пензионисањем, на бази граничних корисности те одлуке, не посматрајући цијели животни вијек појединца, као ни ефекте наведених одлука на кориговање искривљених преференција које су уграђене у систем и његову укупну фискалну стабилност. То је имало за циљ да идентификује подстицаје који ће максимирати висину пензије, а не да укаже на укупне подстицаје који би довели до директније повезаности уплаћених доприноса и висине пензије и тако утицали на успостављање праведнијег система, који коригује преференције и мотивише појединце да доносе интелигентне одлуке у сваком животном добу.

Међутим, још педесетих година, Франко Модиглиани разрадио је теорију потрошње засновану на идеји да људи морају да доносе интелигентне одлуке о томе колико ће да троше у сваком животном добу, водећи се ограничењем укупних прихода током животног вијека (Modigliani, 1966).

Хипотеза о животном циклусу (Blake, 2006а) претпоставља да ће лице преферирати уравнотежену потрошњу, тј. да ће вршити „уједначавање“ потрошње током живота, настојећи да потрошња у старости буде приближно једнака потрошњи током радног вијека. У складу са наведеним, циљ пензијског система би требао бити одржавање животног стандарда појединца на нивоу прије пензионисања. Да би се то обезбиједило потребно је утврдити ниво прихода у старости који обезбјеђује остваривање овог циља (Palmer, 1989).

Према томе, запослени морају да размишљају о својој пензији, односно, своје обрасце потрошње би требали да прилагоде тако да теже да уједначе потрошњу кроз године, независно од висине прихода у сваком добу. Другим ријечима, принцип „микроекономске равнотеже“ мора да буде испуњен током цијелог животног вијека појединца, односно, у

сваком животном добу појединац мора да тежи да оптимизује потрошњу у периоду док ради и у периоду када је пензионер, руководећи се циљем своје максималне укупне потрошње.

Бројне студије и истраживања указују да укупна пензија може бити мања од 100%-тног износа нето примања прије пензионисања, односно уобичајено у распону од 60 до 75%, а да при томе обезбједи животни стандард пензионеру који је у разумној мјери еквивалентан стандарду који је имао пред крај свог радног вијека (Munnell, Soto, 2005).

Иако је било много оспоравања „теорије потрошње током животног вијека“, економисти и психолози су јединственог става да хипотеза о животном циклусу мора да заузима кључно мјесто у доношењу економски рационалних одлука, посебно када су у питању обезбјеђење социјалне сигурности становништва, те ефекти демографских промјена на националну штедњу. Модилани је још примјетио да је један од најважнијих мотива за штедњу била потреба да се обезбједи пензија. На тај начин, потребно је да млади људи обезбједе себи приходе у случајевима када остаре или када не могу више да раде.

Laurence Kotlikoff, професор са Универзитета Бостон, у својим радовима је дао значајан допринос у областима „генерацијске економије“, националне штедње, те посебно интергенерацијске и међугенерацијске неједнакости. Auerbach и Kotlikoff (1987), у дјелу „*Dynamic Fiscal Policy*“ развили су први модел опште равнотеже базиран на животном циклусу, који је могао да прати фискалне ефекте и у економијама са великим бројем генерација, кога су интензивно користили за проучавање фискалних и демографских транзиција у свијету. Закључили су да ће рационални појединци размотрити будуће приносе од штедње и тренутне износе плата, приликом доношења одлука колико ће да раде и колико ће да штеде, како тренутно, тако и у будућности.

Auerbach, Gokhale и Kotlikoff (1992) у дјелу „*Generational Accounting - A New Approach to Understanding the Effects of Fiscal Policy on Saving*“ пионири су „генерацијских рачуна“, којима се мјери фискално оптерећење данашњих и будућих генерација. Са убрзаним старењем популације у развијеним земљама и растућим трошковима за програме социјалног осигурања, који врше редистрибуцију ресурса од млађих ка старијим категоријама становништва, значајно је повећана заинтересованост за процјенама ефеката међугенерацијских фискалних политика. У том контексту, „генерацијски рачуни“ су релативно нови алат за дугорочну фискалну анализу, који се заснива на интертемпоралном буџетском ограничењу, које захтијева да јавну потрошњу морају да плате или садашње или будуће генерације.

Поред тога, Модилани је доказао и да уколико популација расте, односно има више младих него старих, све више људи штеди, тако да долази до раста укупне штедње. Уколико још приходи расту, млади ће штедити више него што су штедјели стари и тако ће повећање штедње бити веће. Према томе, доказао је да демографска и економска кретања у пресудној мјери утичу на приходе појединца, а самим тим и на пензијски систем у цјелини. Имајући у виду првенствено негативна демографска кретања у Републици Српској, јасно је да би само за одржавање тренутног стања у пензијском систему позитивна економска кретања морала бити бар толика да неутралишу негативна демографска кретања, иначе систем сваким даном улази у све веће проблеме неодрживости.

Према томе, „теорија потрошње током животног циклуса“ у комбинацији са негативним демографским трендовима, а повремено и негативним економским кретањима, јасно нас упозорава да преференције које утичу на кратковидост појединца за будућност и небригу за своју потрошњу у старости морају бити кориговане, како би код појединца успоставиле нови систем мотивације.

Са становишта појединца, обезбјеђење прихода у старости захтијева механизам за осигурање од дуговјечности и уједначавање потрошње. При томе се под уједначавањем потрошње подразумева механизам преноса дијела могуће потрошње из радног периода у

период након пензионисања. Ризик дуговјечности, односно трајања живота је, за појединца који самостално штеди за пензију, ризик да ће надживјети своју уштеђевину, односно да ће потрошити само њен дио. Стога је у области пензијског, као и у другим сегментима осигурања, неопходно тзв. удруживање ризика, како би се са већим степеном поузданости управљало ризицима својственим пензијском осигурању (Barr, Diamond, 2006).

Због наведеног је у области пензијског осигурања неопходна јавна или државна интервенција у смислу прописивања „правила игре“. Кључни разлози за то су: спречавање неодговорног, тј. кратковидог понашања појединаца и несавршеност тржишта, тј. потреба да у случају индивидуалне капитализоване штедне постоје одговарајући финансијски инструменти, чији оптимални ниво кроз развој финансијских тржишта треба да обезбиједи држава, као њихов регулатор (Holzmann, Hinz, 2005).

Најновија истраживања указују и на проблем временске неконзистентности. Појединци направе дугорочно адекватан план штедње, али онда одступају од њега. Овдје психолошки разлози објашњавају неадекватну штедњу за старост – текуће потребе и задовољства утичу на то да људи штеде мање него што рационално знају да би требало (Матковић, Бајец, Мијатовић, Живковић, Станић, 2009).

Према томе, постојећа истраживања, како макроекономска, тако и микроекономска, настојала су да идентификују и коригују поједине параметре система, који су утицали или на адекватност система или на његову дугорочну фискалну одрживост. Потреба за сталним реформама система, који није припремљен за даље негативне утицаје, како демографске, тако и економске, показатељ је да за рјешењима и даље морамо трагати. Незаинтересованост појединца за пензијски систем јасан је показатељ да приступ анализи мора да буде промјењен.

2.3. Проблем и предмет истраживања

Јавни пензијски системи се у задње двије деценије налазе под снажним демографским, економским, социјалним и политичким притиском. Према стандардима Међународне организације рада, пензијски системи међугенерациске солидарности могу дугорочно бити фискално одрживи ако за једног пензионера доприносе уплаћују четири запослена, док је систем средњорочно одржив ако је однос пензионера и уплатилаца доприноса један на према три. Међутим, првенствено демографске, а потом и економске прилике, у великом броју земаља имале су за последицу значајно нарушавање наведених односа, гдје неријетко, доприносе за једног пензионера уплаћује само један запослени. Поред тога, веома често су бројна социјална питања рјешавана преко пензијског система, уграђујући у њега одредбе које су гарантовале појединим категоријама пензионерске популације одређена „посебна“ права, без обзира што та права нису имали никакву повезаност са претходно уплаћеним доприносима. Такође, гарантовање најниже пензије, или више нивоа најниже пензије, у зависности од година радног стажа, без обзира на стаж осигурања, омогућавање пријевременог пензионисања или стажа у двоструком трајању, кога нису „пратили“ и уплаћени доприноси, само су неки у низу „искривљених“ подстицаја који су своје мјесто нашли или још увијек налазе у пензијским системима.

Реформе које су до сада спровођене имале су за циљ омогућавање краткорочне или најдуже средњорочне стабилизације система, не коригујући „искривљене подстицаје“ који су у систем уграђени. Све то има за последицу да искривљује преференције појединца, односно да негативна селекција и морални хазард постају основне одреднице пензијских система, што само додатно продубљује проблеме неодрживости и неадекватности система међугенерациске солидарности. Идентификовање „искривљених подстицаја“ који су дати кроз пензијски систем и указивање сваком појединцу да мора преузети бригу за своје приходе током цијелог животног вијека, кроз корекцију властитих преференција, посебно је мотивисало кандидата да се упусти у ово истраживање.

Да би се проблем фискалне одрживости, а уједно и адекватности пензијског система дугорочно ријешило, потребно је права из пензијског система јасно и недвосмислено везати за износ уплаћених доприноса и на тај начин мотивисати појединца да самостално брине о својим приходима у старости. Поред тога, потребно је успоставити „нормалну и правичну међугенерациску и интергенерациску солидарност“, која укључује солидарност за дужи животни вијек, те за случај инвалидности и породичне пензије код преране смрти корисника пензије, а никако не дозволити међугенерациску и интергенерациску солидарност, награђујући оне који нису доприносили пензијском систему. Рјешавање социјаних проблема има своју цијену, која мора бити јасно израчуната и ни на који начин не смије да се плаћа на терет оних који су уплаћивали доприносе и водили рачуна о својим приходима у старости, док негативна селекција и морални хазард не смију да налазе своје мјесто у пензијском систему.

Како би анализирали „искривљености“, односно негативне подстицаје који су уграђени у пензијски ситем Републике Српске и установили у којим све сегментима исти одступа од оптималног, општег модела пензијског система, кандидат има намјеру да компаративном анализом идентификује критичне параметре постојећих модела пензијских система у свијету, који су у теорији и пракси познати, а онда, на бази микроекономских метода, испитујући понашање потрошача, разматрањем избора који укључују штедњу и потрошњу у времену, пронаће оптималан општи модел. На тај начин, вршећи оптимизацију потрошње појединца у времену, односно оптимизацију интертемпоралних избора, у зависности од „критичних параметара“ пензијског система, кандидат жели доћи до оптималног општег микроекономског модела пензијског система, што у потпуности одражава шири предмет његовог истраживања.

Кандидат ће анализирати понашање појединца који троши у сваком од два периода: периоду док је запослен и уплаћује доприносе и периоду када је пензионер и троши оно што је зарадио и уштедио док је радио, што је у сагласности са „теоријом потрошње током животног циклуса“. Такође, претпоставке о штедњи уз камату, те могућностима да да или да узме новац на зајам по некој каматној стопи ће бити укључене како би се формирало његово „животно буџетско ограничење“, односно ограничење буџета помоћу садашње вриједности, за сваку врсту пензијског система. Ако се појединцу дозволи да да или да узме новац на зајам по константној каматној стопи, у зависности од врсте пензијског система, онда ће он увијек преферирати ток дохотка који има већу садашњу вриједност у односу на ток дохотка са мањом садашњом вриједношћу, јер ће то значити да је расположиви буџетски скуп таквог пензијског система већи, односно омогућава већу потрошњу. Дакле, кандидат намјерава извршити валоризацију токова дохотка који обезбјеђују различити облици пензијских система и на бази садашње вриједности изабрати ону која ће појединцу дати више могућности за потрошњу током цијелог животног вијека.

Кандидат у анализи намјерава поћи од претпоставке о конвексности преференција, сматрајући је природном у овом контексту, пошто имплицира да потрошач жели да има „просјечну“ количину потрошње у сваком периоду, а не да има велику количину данас, а сутра ништа или обрнуто, што се често дешава у садашњем пензијском систему, првенствено као посљедица моралног хазарда, јер не постоје довољни подстицаји да коригују нерационално понашање потрошача, односно, да коригују искривљене преференције појединца.

На бази успостављеног оптималног, општег микроекономског модела, који мотивише појединце да самостално преузму одговорност за своје приходе током цијелог животног вијека, те на тај начин максимирају укупну корисност од своје потрошње и у периоду када зарађују и у периоду када постану корисници пензија, методом интертемпоралне оптимизације кандидат ће идентификовати и анализирати факторе који доводе до „искривљености“ система преференција у пензијском систему Републике Српске, односно одступања преференција појединца у постојећем пензијском моделу Републике Српске од оптималног, што ће бити ужи предмет његовог истраживања, с циљем да

предложи политике и мјере које ће довести првенствено до корекције преференција и успостављања микроекономски „праведног“, а самим тим и дугорочно, фискално одрживог и адекватног пензијског система.

2.4. Научни циљеви истраживања

Научни опис. На основу анализе литературе, те примјене научних метода, кандидат ће извршити анализу пензијских система који су данас познати у теорији и пракси и објаснити њихове начине функционисања, те анализирати кључне изазове пензијских система у наредном периоду, посебно са аспекта појединца. Такође, извршиће моделирање пензијских система, како би створио претпоставке да користећи микроекономске методе интертемпоралног избора дође до корекције искривљених преференција и оптималног модела, који максимира ток дохотка појединца током цијелог животног циклуса, и који ће бити примјенљив на све транзиционе земље.

Класификација. Да би јасније сагледао утицај одступања пензијског модела Републике Српске, који је последица искривљених преференција, од оптималног општег модела пензијског система, кандидат ће сагледати све варијанте пензијских система који су познати у теорији и пракси и на бази микроекономских метода интертемпоралног избора извршити избор оног модела, који ће из угла појединца бити оптималан, односно, који ће му омогућити корекцију искривљених преференција, те највећу садашњу вриједност свих будућих токова дохотка, односно потрошње, која је директно везана за остварени доходак. На тај начин, рад ће бити класификован као научно истраживање са емпиријском провјером. То ће по први пут показати да је проблемима пензијског система могуће и потребно приступити из угла појединца, те успоставити нови систем мотивације, који ће имати за посљедицу успостављање дугорочно одрживог, правичног и адекватног пензијског система.

У складу са „JEL“ класификацијом, ово истраживање се класификује у категорију D: Микроекономија, групу D9: Интертемпорални избор и раст, односно подгрупу D91: Интертемпорални избор потрошача – Модел животног циклуса и штедње. Како су јавни пензијски системи основа за истраживање, ово истраживање утемељено је и у категорији H: Економија јавног сектора, групи H5: Расходи националне Владе и релевантне политике, те подгрупи H55: Социјална сигурност и јавне пензије. С обзиром да истраживање обухвата и моделирање пензијских система, истраживање ће имати ослонац и у категорији C: Математичке и квантитативне методе, групу C5: Економетријско моделирање, односно подгрупе C51: Моделирање и процјене, C52: Евалуација, валидност и избор модела, те C53: Методе предвиђања и прогнозирања.

Објашњење. Истраживање ће дати научно објашњење како сваки појединачни елемент модела пензијског система Републике Српске утиче на искривљење преференција и одступање од оптималног општег модела. Такође, биће идентификована узрочно-посљедишна веза и интензитет везе између дохотка који је појединац зарадио, уплаћених доприноса и износа пензије који може очекивати у „другом периоду“, односно између расположиве потрошње у два анализирана периода.

Предвиђања. Користећи одабрани модел, кандидат ће дати предвиђања положаја појединца и укупних кретања у пензијском систему Републике Српске, уколико би искривљености модела Републике Српске биле кориговане у складу са нашим препорукама.

2.5. Друштвени циљеви истраживања

Друштвени циљеви истраживања се односе на директне или индиректне користи које ће имати академска заједница, Влада Републике Српске, пензиони фондови, пензионери, запослени и друштво у цјелини.

Академска заједница:

- Извођење концепта пензијског система из економске мотивације појединца;
- Моделирање пензијских система и избор оптималног општег модела употребом

- микроекономских метода преференција и интертемпоралног избора;
- Оптимални општи микроекономски модел пензијског система примјењив на све транзиционе земље;
- Микроекономски модел пензијског система Републике Српске;
- Анализа оступања преференција појединца у пензијском моделу Републике Српске од општег оптималног модела.

Влада Републике Српске:

- Идентификација негативних подстицаја у пензијском систему Републике Српске, који утичу на искривљење преференција појединца;
- Политике за корекцију преференција и уравниотежење пензијског система Републике Српске;
- Приједлог дугорочно одрживог пензијског система.

Пензионери, запослени и друштво у цијели:

- Мотивисаност за уплату доприноса;
- Заинтересованост за понашање и контролу других учесника у пензијском систему;
- Директнија повезаност висине пензије и уплаћених доприноса;
- Праведнија међугенерациска и интергенерациска солидарност;
- Елиминација социјалних давања и политичких манипулација кроз пензијски систем;
- Већа сигурност прихода у старости.

2.6. Хипотезе истраживања

На основу предмета и проблема истраживања ове дисертације, постављена је и главна и помоћне (радне) хипотезе.

Основна хипотеза: Елиминацијом негативних подстицаја који постоје у пензијским системима, могуће је промјенити смјер преференција, те тако извршити микроекономску оптимизацију укупне корисности од потрошње у свим фазама животног циклуса појединца.

Радне хипотезе

Хипотеза 1: Постојећи пензијски системи нису директно везани за износ уплаћених доприноса, те функционишу као институције социјалног система, узрокујући негативну селекцију.

Хипотеза 2: Пренаглашена солидарност пензијског система генерише морални hazard, демотивишући појединца да успостави равнотежу у потрошњи прије и после пензионисања.

Хипотеза 3: Поремећен систем преференција је основни разлог неодрживости пензијског система међугенерациске солидарности.

Хипотеза 4: Пензијски систем Републике Српске није припремљен за демографске трендове старења становништва.

Хипотеза 5: Финансијске стимулације ранијег пензионисања значајно утичу на искривљеност преференција.

Хипотеза 6: Могуће је успоставити пензијски систем који истовремено обезбјеђује адекватне пензије и дугорочну фискалну одрживост система.

2.7. Материјал и методе рада

Индуктивна метода биће посебно коришћена приликом анализе параметара појединачних пензијских система који су до сада познати и њихових реформских процеса, гдје ће се на бази системске и досљедне примјене индуктивног метода доћи до општег

закључка који је пензијски систем оптималан.

Дедуктивни метод примјену ће наћи приликом изношења закључака до којих ћемо доћи на начин да из општих карактеристика различитих пензијских система изведемо појединачне закључке везане за одступања преференција пензијског микроекономског модела Републике Српске од оптималног општег модела пензијског система.

Користећи *методу анализе*, извршиће се поступак научног истраживања и објашњења пензијских система путем рашчлањивања сваког пензијског система на његове основне параметре, детаљно изучавајући сваки појединачни параметар посебно, те њихов утицај на друге параметре, првенствено преференције појединца, те пензијски систем у цјелини. С обзиром да је ријеч о истраживањима из области теоријске економије, посебно ће се користити *методе квантитативне и квалитативне анализе*, те *методе макроекономске* и посебно *микроекономске анализе*. Од метода микроекономске анализе посебно мјесто имаће *методе интертемпоралног избора*.

Методом анализе идентификоваће се кључни изазови пензијског система, објаснити утицај економских и демографских кретања на пензијски систем, са посебним акцентом на положај и преференције појединца, а затим *методом синтезе* дефинисати основни поремећаји који су дати кроз пензијске системе, утичући на искривљење преференција.

Методом апстракције одвојиће се битни од небитних елемената пензијског система, како би се дошло до модела који неће бити оптерећен великим бројем претпоставки, а уједно укључиће све најважније параметре система, како не би био превише поједностављен и на тај начин изгубио своју практичност.

Научним *методом специјализације* сваки параметар пензијског система биће детаљно рашчлањен и анализиран, како би се открили сви скривени подстицаји који су дати у пензијском систему и који искривљују преференције и демотивишу појединца да преузме одговорност за своје приходе током цијелог животног вијека.

Помоћу *математичке методе* на егзактан начин биће приказане и објашњене законитости у пензијском систему. Од математичких метода примјену ће имати и *економетријска метода*, која омогућава конзистентно оцјењивање квантитативних односа између различитих параметара пензијског система, те *метода симулације* која, уз *методу моделирања*, пружа могућност теоријског опонашања, односно процјене и пројекција параметара пензијског система. Методом моделирања, уз помоћ математичких и актуарских метода, моделираће се демографски аспект пензијских система, а затим израдити општи микроекономски модели пензијских система и на крају моделирати микроекономски модел интертемпоралног избора пензијског система Републике Српске.

2.8. Научни допринос истраживања

1. Основни резултат овог рада је постављање новог модела пензијског система Републике Српске, заснованог на микроекономској оптимизацији интертемпоралног избора, који коригује искривљене преференције и успоставља нови начин мотивације појединца.
2. Рад ће представљати први покушај микроекономске оптимизације пензијског система Републике Српске, преко модела понашања појединца, користећи интертемпорално буџетско ограничење и преференције, и на тај начин показати нови приступ у идентификовању и рјешавању проблема.
3. Истраживање ће поставити економски утемељен оквир за мотивацију појединца да максимира укупну потрошњу у свим фазама животног циклуса и да на тај начин преузме бригу за извор прихода за старост.

4. Кроз анализу биће утврђена „цијена“ социјалних проблема који су уграђени у постојећи пензијски систем Републике Српске, те дефинисани правци њиховог рјешавања изван пензијског система.

Микроекономска оптимизација интертемпоралног избора пензијског осигурања представља изузетно актуелну тему истраживања због чињенице да се до сада проблему оптимизације укупне потрошње пензионера, углавном, приступало са макроекономског аспекта, те због чињенице да велики број земаља у свијету има озбиљне проблеме са обезбјеђивањем новца за исплату пензија. У изузетно систематичној пријави дисертације, кандидат Мр Далибор П. Томаш даје убједљива образложења због којих актуелне проблеме функционисања пензионог система треба почети рјешавати полазећи од микроекономске оптимизације потрошње појединца у његовом животном вијеку. Кандидат је предочио увјерљив теоријски оквир истраживања, а затим, на основу анализе досадашњих истраживања у овој области, показао реалну утемељеност и оправданост његовог истраживања. Кроз дефинисање проблема, предмета, циљева, хипотеза истраживања, избор метода истраживања и визију практичних импликација истраживања, кандидат је дао увјеравања о изводљивости истраживања и, посебно, о научном карактеру истраживања.

3. ОЦЈЕНА И ПРИЈЕДЛОГ

На основу увида у документацију и податке које је кандидат Мр Далибор Томаш поднио Економском факултету Универзитета у Бањој Луци приликом пријаве теме докторске дисертације под насловом „Микроекономска оптимизација интертемпоралног избора пензијског осигурања“, Комисија је јединствена у оцјени да кандидат испуњава потребне услове за израду докторске дисертације и да је предложена тема прихватљива да се истражује као докторска дисертација.

Позитивну оцјену о подобности кандидата Комисија доноси на основу слиједећих чињеница:

- кандидат мр Далибор Томаш има звање магистра економских наука из научне области у којој пријављује тему докторске дисертације;
- кандидат има објављене научне и стручне радове који, по оцјени рецензената, потврђују способност и квалификованост кандидата за коришћење научне методологије у истраживањима економских појава;
- кандидат је добар познавалац области у којој пријављује докторску дисертацију, тако да је Комисија мишљења да је, уз остале наведене предности, дорастао једној овако изазовној теми;
- кандидат има значајно истраживачко и педагошко искуство;
- кандидат се одликује карактерним и професионалним квалитетима потребним за бављење научним радом.

Позитивну оцјену о прихватљивости предложене теме докторске дисертације под насловом „Микроекономска оптимизација интертемпоралног избора пензијског осигурања“ Комисија је донијела уважавајући слиједеће чињенице:

- кандидат, нити било које друго лице, до сада није предлагало или радило докторску дисертацију под наведеним насловом на Економском факултету Универзитета у

Бањој Луци, а према информацијама доступним Комисији, ни на другим факултетима у БиХ и окружењу;

- тема дисертације је усмјерена на нови приступ истраживању једне врло значајне области друштвеног живота, тако да у методолошком погледу представља оригиналну иновацију у примјени теорије интертемпоралног избора. Сагласно томе, тема се бави недовољно истраженим подручјем друштвеног живота у коме постоји низ реалних проблема који захтијевају теоријско, методолошко и практично објашњење.
- изузетно сложени проблеми конституисања, функционисања и одржавања пензионих система у великом броју земаља у свијету, посебно у земљама у транзицији, наглашавају актуелност теме. Реформа пензијског система у РС, такође, спада у приоритете, тако да је израда ове докторске дисертације врло актуелно истраживање за којим постоји велика потреба.
- очекивани оригинални научни допринос ове докторске дисертације треба да понуди нови модел пензијског осигурања Републике Српске заснован на микроекономској оптимизацији интертемпоралног избора, чија би практична примјена отклонила низ проблема и противрјечности функционисања садашњег пензијског система.

На основу претходне позитивне оцјене подобности кандидата Мр Далибора П. Томаша и његовог приједлога теме докторске дисертације,

Комисија предлаже

Наставно-научном вијећу Економског факултета и Сенату Универзитета у Бањој Луци да прихвати овај Извјештај и одобри мр Далибору П. Томашу израду докторске дисертације под насловом „Микроекономска оптимизација интертемпоралног избора пензијског осигурања”.

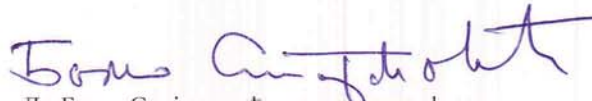
ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1. Др Рајко Томаш, редовни професор

2. Др Станко Станић, редовни професор

3. Др Божо Стојановић, редовни професор